

Observationes.

1.^a Ex his colligi videtur, theoriam ontologicam Gioberti ad duo hæc posse revocari: 1.º Idea sive Ens absolutum, quatenus ab homine immediato intuitu percipitur, constituit *primum philosophicum*, ut ita dicam, *incomplexum scientiæ*: 2.º primum vero philosophicum complexum scientiæ, continetur hoc iudicio: *Ens creat existentias*.

2.^a Cæterum, si a Gioberti doctrina ontologismi placita, quæ solummodo hic nos exposuimus brevitatis studio coacti, semoveas, invenies philosophiam in qua ingenium, elevatio, veritas ac consensus cum philosophia scholastico-christiana satis elucet; in qua simul cartesianismi et systematum aliorum recentioris philosophiæ placita ac errores vehementer oppugnantur.

ARTICULUS SEPTIMUS.

Scholæ extra cartesianam.

Evolutio philosophiæ cartesianæ et systematum quæ ex eadem originem aut occasionem habuerunt, locum dedere reactioni cuidam, ex qua scholæ quædam, adversus præfata systemata insurrexerunt postremis temporibus. Sic, ex c. schola scotica adversus scepticismum, schola exterioristica seu traditionalismus adversus rationalismum cartesianum, schola transcendentalis adversus idealismum simul atque sensualismum, qui post Cartesium philosophiam modernam deturpaverant, surrexerunt. De iis itaque scholis, simulque de quibusdam philosophis ad easdem accedentibus, singulis parographis, dicemus.

§ I.

Schola scotica.

Schola hæc, quamquam cartesianismo amicas manus porrigit, ex qua parte psychologismum consecatur atque extollit, ab eodem tamen recedit, quatenus semina scepticiæ cartesianæ philosophiæ, scepticismumque ex eadem promanentem, retundere et oppugnare tentavit.

Atque hujus quidem scholæ rudimenta posuere plane Shaftesbury atque Hutcheson, eandem tamen evolvit ac constituit, ita ut ejusdem parens et auctor jure dicatur, *Thomas Reid* in Scotiæ regno 1710 natus, et ibidem 1796 mortuus. Præcipuus scopus hujus scholæ fuit idealismum Berkeley ac scepticismum Hume rejicere et expugnare, quem ut assequeretur, sequentia statuit:

a) Philosophia innititur quibusdam veritatibus primariis et fundamentalibus quæ demonstrari nequeunt, sed quibus homines cuncti ex instinctu quodam spontaneo, atque ex ipsa naturæ constitutione assensum præbent; atque his tamquam principiis innituntur demonstrationes et certitudo scientiæ (1).

b) Inter ejusmodi primarias veritates, quædam sunt *contingentes*, ex. c.: *Quæ sensibus percipiuntur revera existunt = Quod in sensu intimo seu conscientia percipitur, realem habet existentiam* — *Ea quorum distincta et clara memoria nobis inest, revera extiterunt*, etc. Aliæ sunt *necessariæ*, ut hæc: *Effectus causam supponit ac exigit = Opus harmonicum et ordinatum, supponit causam ratione præditam*, etc.

c) Igitur sensus, memoria, ratio cum cæteris hominis facultatibus, veritatem sibi respondentem ex propria natura capiunt et agnoscunt; unde verum ac unicum scientiæ seu veritatis criterium est sensus communis, quo vera a falsis ex instinctu naturæ discernimus (2), et qui idcirco est fundamentum et radix totius philosophiæ.

d) Tam sensus quam intellectus, objecta immediate percipiunt aut attingunt, nec proinde ullæ dantur species vel ideæ, quarum ope præfata perceptiones locum habeant.

Observatio.

(1) «Tout raisonnement procède nécessairement des principes derniers; et nous ne pouvons rendre autrement raison des principes premiers qu'en disant que nous sommes soumis par la constitution de notre nature à la nécessité de les admettre... Si ces principes nous abussent, nous sommes trompés par celui même qui nous a faits, et il n'y a pas de remède.» Reid. *Recher. sur les fac. int. cap. 6.º pag. 298.*

(2) «La philosophie n'a pas d'autre racine que les principes du sens commun, c'est le fondement sur lequel elle s'élève.» Reid, *op. cit.*

Schola scotica, cui post Reid adhæserunt Beattie, Ferguson, Smith, Dugald Stewart, in Gallia vero Royer-Collard, duplici præsertim vitio laborat. Primo etenim, philosophiam, qua talem seu rationalem scientiam, de medio tollit, dum non aliud fundamentum et criterium eidem assignat nisi cæcum quendam instinctum. Deinde, philosophiam valde incompletam continet, quippe quæ psychologia quadam empirica, tota quanta est, fere clauditur; quandoquidem ipsius rationalis animæ intimam naturam et attributa vix investigare audet, ac de cosmologia, metaphysica, et theologia naturali, prorsus fere silet.

§ II.

Philosophi quidam ad scholam scoticam quodammodo seu partim accedentes.

Cum Schola scotica affinitatem quandam sibi vindicat philosophia

A) *Vico* (Joan. Baptista) qui Neapoli in Italia anno 1668 natus, et ibidem 1740 vita functus est, apud quem: 1.º certitudo scientiæ atque humani iudicii, innititur hominum sensui; quo quidem nomine significatur iudicium sponte et absque reflexione efformatum, ita ut criterium veritatis sit sensus individualis, quatenus firmatur et perficitur per sensum communem (1): 2.º ex qua doctrina, inter alia, colligit, nos perfectius ac majori certitudine infinitum quam finitum, animam quam corpus, Deum quam hominem, cognoscere (2).

Ejusdem theoria socialis, tribus sequentibus affirmationibus, tamquam principiis fundamentalibus nititur et continetur: 1.º homines non solum post creationem sed etiam post diluvium, penitus barbari, muti, et bestiarum more vixerunt:

(1) «El juicio humano, incierto por su naturaleza, obtiene su garantía por medio del sentido común de los hombres... El sentido común es un juicio irreflexivo el cual mas bien es sentido que formado.» *Vico, Scienza Nuo.* lib. 1.º § 42 et sqq.

(2) «La metafísica nos enseña que lo infinito es mucho mas cierto para nosotros que lo finito; el alma mas que el cuerpo, y Dios mas que el hombre.»

2.º in ordine intellectuali, morali et sociali, evolvi et perfici incepterunt adinveniendo et adhærendo *religioni, matrimonio et sepulturæ* mortuorum, quæ constituunt tres consuetudines seu institutiones humanas universales, æternas, atque idcirco communes omnibus nationibus (1): 3.º tandem summa perfectio et scopus nationis cujuslibet vel societatis, tunc exurgit et habetur, dum in æquilibrio consistunt, vel congrua et æqua ratione junguntur tria hæc elementa: *monarchicum, aristocraticum et democraticum* (2); quæ quidem elementa *Vico* appellat elementum divinum, elementum heroicum et elementum humanum.

B) *Jacobi* (Frid. Henricus) in Germania anno 1745 natus ac 1819 mortuus. Namque ejus sententia: 1.º homo ad veri possessionem per certitudinem pertingit per *fidem* seu persuasionem instinctivam et naturalem, cujus ope mundum visibilem seu corporum cognoscit per sensus; mundum vero invisibilem vel spiritualem, per rationem, quatenus, nempe, homini in propria conscientia datur intuitio rationalis, primitiva et immediata objectorum spiritualium, sicut et ope sensationum objecta mundi sensibilis immediate percipit: 2.º itaque scientia vel philosophia præsupponit cognitionem primitivam ac *certam fidem naturalem* realitatis objectorum; ejusque officium peculiare et unicum, illud erit, evolvere ope reflexionis et demonstrationum, idem quod per fidem et in-

(1) «Examinant ensuite le monde social... Vico decouvre trois coutumes éternelles et universelles: la religion, la mariage, la sepulture...»

Selon Vico, parmi les hommes devenus bêtes après le déluge, la pensée sociale naquit dans la tête des plus forts et de plus violents, c'est-à-dire des géants, parce que le bruit du tonnerre leur révéla un être plus fort qu'eux. De là l'idée de Dieu ou la religion. Vinrent ensuite les mariages, et enfin les sepultures.» *Encyclop. du XIX siècle*, t. 25, pag. 253.

(2) «Selon la théorie dont nous poursuivons l'examen critique, l'humanité tourne dans un cercle... l'humanité entrera en possession de son type absolu si elle reussit à balancer et à pondérer l'un par l'autre ses trois éléments constitutifs: l'élément monarchique, l'élément aristocratique, et l'élément démocratique, ce qui, dans le langage employé par Vico, s'appelle l'élément divin, l'élément héroïque et l'élément humain.» *Ibid.* pag. 254.

tuitionem rationis, jam sciebat: unde 3.º unicum ac fundamentale criterium veritatis, est ipsament propensio seu vis insita sensui ac rationi ad verum.

C) *Lamennais* (Felicitas Robertus) anno 1780 in minori Britannia natus, Parisiis vero 1854 mortuus, qui in opere cui titulus: *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, docet: 1.º individuam hominis rationem, nullam veritatem per certitudinem scire aut demonstrare posse: 2.º certitudinem assensus quem veritati præbet homo, oriri ex propensione spontanea et invincibili naturæ: 3.º regulam seu criterium pro hujusmodi propensione naturæ dijudicanda, esse communem sensum; atque proinde, præcipuum et ultimum veri criterium in præfato communi sensu esse constituendam.

§ III.

Schola exterioristica sive Traditionalismus.

Schola exterioristica seu *Traditionalismus*, ea dicitur, cujus propria tessera est affirmare, hominis rationem sive individualiter sive collective sumptam, si propriis viribus relinquatur, nec ipsas faciliores et fundamentales veritates metaphysicas et morales per certitudinem cognoscere aut demonstrare posse, ita ut harum veritatum certam notionem, nonnisi ope divinæ revelationis homo possit adipisci, Inter eos qui huic scholæ vel adhæserunt, vel eam fovērunt, præcipui connumerantur:

A) *Bonald* (Ludovicus-Gabriel Ambrosius) qui in Gallia anno 1754 natus est, atque ibidem vitam finivit 1840. Præcipua traditionalismi dogmata, omnium primus scientifica ratione tradidit, atque, præter alia, sequentia docet:

a) Homo quidem ens intelligens seu cogitans existit; atamen suam ipsam cogitationem minime agnoscit aut possidet, nisi quatenus eadem verbo exprimit.

b) Igitur, cum propriam cogitationem homo verbo nequeat exprimere, nisi quatenus ejusmodi verba ab aliis audit atque recipit, consequitur plane, tum verba, tum cogitationes ipsas, sive notiones et ideas quibus cogitatio perficitur atque scientia e constituitur, homini ac extrinseco advenire.

c) Ergo, cum nihil extra hominem et supra hominem sit, quod hæc perficere possit nisi solus Deus, ens summe intelligens ac hominis creator, colligere oportet Deum primitus homini revelasse, tum veritates omnes quas homo cognoscit, tum verba vel sermonem quibus exprimuntur.

d) Itaque, humana cognitio, etiam ea quæ ad ordinem naturalem spectare dicitur, ex primæva revelatione Dei originem duxit: quapropter dum singuli homines scientiam vel veritatem addiscunt aut acquirunt, id eatenus perficitur, quatenus unus homo alteri simul cum verbis alteri communicat vel tradit veritates primitus homini simul cum verbo per Deum revelatas.

e) Immo vero, sicut veritates metaphysicæ et morales homini obveniunt ex primitiva illa Dei revelatione, quæ homini per societatem communicatur et traditur, ita ex revelatione scripta Dei, quæ in Sacra Scriptura continetur originem et firmitatem accipiunt ejusmodi et aliæ omnes veritates, præsertim vero, quæ ad religionem et societatem spectant (1).

Observatio.

Quispiam facile agnoscit, systema bonaldianum, sicut et theorias quorundam aliorum adseclarum traditionalismi, tendere atque viam parare confusio- ni aut identificationi divinæ revelationis cum scientia naturali, simulque e medio prorsus tollere relativam independentiam et vires proprias humanæ rationis (2); quas quidem vires ad exaggerationem usque imminuit, agnoscereque renuit schola traditionalismi.

(1) Unde merito habet Haffner: «Mais Bonald va plus loin en distinguant la révélation orale de la révélation écrite; il accorde la préférence à l'Écriture, produit divin ainsi que la parole... et des lors l'Écriture sainte est pour lui la source de toute sagesse humaine; c'est d'elle que découlent non-seulement les principes religieux, mais tous les principes sociaux, en particulier ceux qui fondent la monarchie.» *Diction, encyclop. de la theol. cath.*, t. 3.º, pag. 191.

(2) Quapropter jure scribit cit Haffner: «Il est à peine nécessaire de remarquer que, dans ce système, d'une part la Révélation cesse de différer de la connaissance naturelle, qui est confondue avec la connaissance surnaturelle, et que de l'autre la connaissance naturelle perd toute espèce d'independance.» *Op. cit.*

B) *Baulain* Parisiis anno 1797 natus, qui primum discipulus Cousin, deinde philosophiæ professor apud Strasburgum, tandem anno 1828 ecclesiasticæ militiæ adscriptus, traditionalismi dogmatibus partim saltem adhæsit in opere cui titulus: *De l'Enseignement de la philosophie en France au XIX siècle*. Docebat etenim, præter alia, hominem non posse per certitudinem cognoscere neque demonstrare existentiam Dei. Postea vero Apostolicæ Sedis iudicio et auctoritati, laudabili exemplo, se subiecit. Præter laudatum opusculum, et alia quædam, scripsit opus cui titulus: *Philosophia Christianismi*.

§ IV.

Schola transcendentalis.

Schola transcendentalis (1) sive *Criticismus Kantianus*, nomen desumit a Kant ejus auctore, Regiomontano (Kœnigsberg) philosopho, qui anno 1723 lucem aspexit, ac vitam cum morte commutavit anno 1804. Quamvis difficile admodum sit hujus philosophi systema paucis exponere et enucleare, tum ob amplitudinem doctrinæ, tum ob novitatem et conditionem terminologiæ, summa capita ejus philosophiæ prout in *Critica rationis puræ* (2), continentur, brevitati simul et perspicuitati consulentes, sic exponimus:

a) Homo possidet tres facultates primitivas cognitionis, nempe: *sensibilitatem*, quæ præter sensus externos, complectitur sensum intimum seu conscientiam, et imaginationem: *intellectum*, qui est facultas efformandi *conceptus* et ju-

(1) Hujus nominis significationem ac fundamentum, sic describit De Gerando: «Cette philosophie prend encore le nom de *transcendental*, en ce sens qu'elle ne s'occupe point des objets de notre connaissance, mais, au contraire, du mode même de la connaissance que nous en prenons, et qu'elle cherche à expliquer *a priori* la possibilité de cette connaissance.» *Histoire Comp.*, etc., t. 4.º, pag. 221.

(2) Hoc nomine significare vult Kant, ut ipsemet scribit: «La ciencia que determina la posibilidad de establecer principios *a priori*, ó sea de derivar todos los conocimientos de una fuente *a priori*.»

ditia: rationem, seu facultatem ratiocinandi. *Sensibilitas* est facultas *passiva*, cujus duplex est munus; quorum primum est recipere impressiones objectorum, quod proprie sensationem constituit: alterum percipere in conscientia repræsentationem objecti singularis, impressionem vel modificationem producentis. Porro, ejusmodi repræsentationes, quatenus in eis et per eas percipiuntur ab anima objecta individualia, constituunt *intuitionem* sensibilem. Intellectus e contra, est facultas *activa* et spontanea, cujus propria manifestatio seu character est *cogitatio*: sed hæc duplicem actum involvit, nempe, *efformandi conceptus* seu notiones, et *judicandi*; quandoquidem, ad intellectum pertinet, tum impressiones ac repræsentationes sensibiles in unitatem redigere efformando *conceptus* generales seu notiones, tum juxta hosce *conceptus* judicare (1). *Ratio* demum, *activa* quoque est, utpote supremus gradus activitatis spiritus; ejusque proprium munus est particulare ex universali ac primis principiis inferre ope ratiocinii, unde definiri potest: *facultas deducendi*.

b) Itaque, repræsentationes sensibiles rerum singularium, quas opè sensationis tam externæ quam internæ obtinemus, constituunt materiam et objectum sensibilitatis, vel alio nomine, *intuitiones empiricas sensibilitatis*; ejusmodi repræsentationes seu *intuitiones*, sunt veluti materia ex qua et cum qua *intellectus* abstrahit et efformat *conceptus* seu notiones generales, ac *judicia*; tandem, *ratio* ope deductionis aut ratiocinii, præfatas *notiones* ad supremam unitatem redigit ac veluti convertit in *ideas puras* seu *transcendentales*.

c) Sed vero, quamvis intuitiones, notiones seu *conceptus* constituent veluti *materiam* generalem cognitionis humanæ, hujus tamen exercitium dependet a quibusdam legibus necessariis spiritus, quæ constituunt veluti *formam* cognitionis humanæ: quæ quidem forma est et quid *subjectivum*, quia

(1) «L'entendement au contraire, est une faculté active, spontanée. La pensée est son privilège, l'acte qui la caractérise. Elle réunit les impressions sensibles, en compose un tout, engendre les notions ou conceptions, produit les jugements.» *Crit. ration. puræ.*, pag. 177-158 apud De Gerando, *loc. cit.*, pag. 224.

non objectum sed subjectum cognoscentem afficit; et quid *purum* vel non empiricum, quia ejus fundamentum et ratio sufficiens, est ipsamet natura animæ seu facultatum cognoscendi; et quid *a priori*, quia in subjecto cognoscente existunt antecedenter ac independenter ab omni experientia.

d) Porro, ejusmodi forma, quoad sensibilitatem, sunt intuitiones *puræ a priori* seu primitivæ *spatii et temporis*, quia nihil sensu externo aut interno possumus percipere, nisi subrepræsentatione spatii et temporis. Unde apud Kant, formæ ejusmodi, quatenus conditiones subjectivæ et *a priori* quoad exercitium sensibilitatis, his regulis subjiciuntur: 1.º *Objectum quodvis sensibus externis oblatum, invenitur in spatio cujus attributa præ se fert.* 2.º *Objectum quodvis nostris sensibus sive externis sive internis oblatum, in-tempore existit hujusque proprietates præ se fert* (1). Formæ *a priori* intellectus, quatenus est *facultas judicii*, sunt *quantitas, qualitas, relatio, modalitas*; quarum quælibet in alias resolvitur, nempe, *quantitas continet unitatem, pluralitatem, totalitatem*; *qualitas continet, affirmationem, negationem, limitationem*; *relatio continet, inhaerentiam et subsistentiam*, (accidens, et substantiam) *causalitatem et dependentiam* (causam et effectum) *societatem*; *modalitas, possibile et impossibile, esse et non esse, necessitatem et contingentiam*; hisce continentur *notiones puræ intellectus*, quæ etiam *categoriae ac formæ judicii* nuncupari queunt. Tandem, ratio suas quoque habet *formas a priori*, quæ sunt: 1.º *subjectum absolutum seu ego absolutum*; 2.º *causa absoluta sive Deus*; 3.º *totum absolutum sive universum*.

e) Nullius rei objectivam realitatem certo cognoscere potest homo, nisi quatenus subjicitur experientiæ (2), seu quatenus «objectum nobis datur in sensibili intuitione;» ex quo infertur, hominem minime posse certo demonstrare aut cognoscere objectivam realitatem rerum spiritualium aut pure intelligibilium, nec earumdem naturam et attributa (3).

(1) *Crit. rat. puræ.*, pag. 51.

(2) «Nos connaissances réelles ne s'étendent point hors du domaine de l'expérience.» *Op. cit.*, pag. 729.

(3) «Namque, ut bene habet De Gerando: «Il (Kant) ajoute même

Imo etiam, quoad ipsa objecta sensibilia quæ experientiæ sensibili subjiciuntur, cognoscimus quidem ipsorum repræsentationem (*phænomena*) in nobis, vel quod in idem reddit, nos sub hac vel illa ratione et affectione ea percipere; eorumdem tamen naturam, prout in seipsa (*noumena*) extra nos existit, minime cognoscimus (1). Atque hoc quidem, non modo in objectis externis, sed in ipsa rationali anima, seu *ego humano* locum habet (2).

f) *Judicium*, quod constituit propriam functionem *intellectus*, est vel *analyticum*, si prædicatum in notione subjecti præcontinetur; vel *syntheticum*, si nexus inter prædicatum et subjectum experientiæ innitatur, ut in hoc: *corpora sunt gravia*: quæ *judicia a posteriori* dici queunt. Sunt tamen quædam *judicia*, quæ nec *analytica* vel *a priori* absolute nuncupari possunt, cum prædicatum in subjecto non continetur; nec etiam absolute seu proprie *synthetica*, quia nexus inter prædicatum et subjectum non innotescit per experientiam, ut contingit in his: *omnis mutatio causam habet: mundus incepit esse*, quæ, sicut et alia similia, *synthetica a priori* jure debent nuncupari.

g) *Veritas*, alia est *logica* seu *formalis*, quæ posita est in conformitate seu concordantia cognitionum inter se: alia, *materialis* seu *objectiva*, quæ constituitur per conformitatem

que... tout ce qui ne correspond point à une expérience possible ne peut nous fournir l'objet d'une connaissance objective.

Toutes les grandes questions psychologiques, cosmologiques, théologiques, c'est-à-dire, par exemple, l'existence du principe pensant, sa simplicité, son immortalité, sa liberté, le commencement du monde, la divisibilité de la matière à l'infini, l'existence de Dieu, ses attributs, etc., toutes ces questions dans ce cas.» *Op. cit.*, t. 4.º, pag. 256.

(1) «Nous ne pouvons savoir ce qu'ils (objecta sensibili experientiæ obnoxia) sont, mais seulement ce qu'ils nous paraissent au travers des formes de nos propres facultés.» *Crit. rat. pur.*, pag. 306, apud De Gerando, *Loc. cit.*, pag. 249.

(2) «Et il faut remarquer, subdit germanus philosophus in *Crit. cit.* apud De Gerando, encore que notre propre *moi*, considéré comme objet n'est aussi pour nous qu'un phénomène, qu'une apparence; nous ne savons rien, nous ne pouvons rien savoir de ce qu'il est en lui-même.»

seu adæquationem cognitionis cum objecto cognito. Porro, si ejusmodi objectum est sensibile, veritas dicitur empirica; si vero sit spirituale (*supernaturale*, apud Kant) sive pure intelligibile, tunc veritas dicitur metaphysica.

h) In assensu quo veritati vel ejus illusioni aut similitudini adhæret mens, quatuor gradus distinguere oportet. Horum primus congrue appellatur *persuasio*, quæ revera nihil præ se fert nisi puram illusionem veritatis, dispositioni subjecti unice innixam: alter dicitur *opinio*, qui gradus respondet probabilitati seu verisimilitudini; hæc porro opinio locum non habet in rebus ad *rationem puram* (in rebus mathematicis, metaphysicis et moralibus) spectantibus, sed in his solum quæ experientiæ subjiciuntur: tertius gradus est *fides*, quæ locum habet dum quidpiam ut verum habemus ratione motivi vel fundamenti ex parte subjecti, non vero ex parte objecti ipsius, seu rei objective spectatæ, se habentis (1): tandem, quartus gradus nominatur *certitudo*, quæ tunc habetur dum rei adsentimur propter sufficientia fundamenta tam subjectiva quam objectiva. Ceterum, si ejusmodi certitudini adjungatur præterea conscientia *necessitatis* veritatis illius cui adsentitur mens, tunc certitudo appellatur et est *apodictica*.

§ V.

Observationes in philosophiam kantianam.

1.^a Philosophia kantiana theoretica (2), idealismum transcendentalem continet; quandoquidem Kant, eo ipso quod adfirmat et constituit, *conceptus puros* atque *ideas* absolutas, esse formas *subjectivas* et *a priori* intellectus et rationis, simul adfirmare et constituere cogitur, hominem pertingere

(1) «Croire, c'est admettre une chose comme vrai, par des fondements suffisants sous le rapport subjectif, insuffisant sous le rapport objectif.» *Crit. rationis pract.*, pag. 44.

(2) Dico *theoretica*, quia hic solum expono eam quæ habetur in *Critica rationis puræ*, non vero quæ continetur in *Critica rationis practicæ*, in qua regiomontanus philosophus emollire conatur idealismum et scepticismum ex *Critica rationis puræ* exurgentes.

non posse ad cognitionem objectorum spiritualium aut intelligibilium, quæ experientiam sensibilem effugiunt: unde ejusmodi cognitionem objectivam homini abjudicat non modo quoad factum, sed etiam quoad *possibilitatem*; quod profecto idealismum transcendentalem constituit: quia apud Kant, mundus ipse corporeus ac sensibilis, nobis quidem innotescit quoad repræsentationes (*phænomena*) quibus nos afficit, ast minime quoad ejus naturam in seipso (*noumena*), sive objectivam realitatem.

2.^a Ergo philosophia kantiana scepticismum similiter involvit; siquidem, juxta ejus principia, nihil certi pronuntiare licet circa objectorum existentiam et naturam in seipsis, sive objective spectatis (1).

3.^a Atque ex his omnibus liquido constat, pantheismum subjectivum et idealismum Fichte et Hegel, esse applicationem et evolutionem idealismi transcendentalem Kant.

(1) Hinc ipsemet Willm, qui Kant ejusque philosophiam magno opere extollit, hæc scribit post expositam doctrinam quæ in *Critica rationis puræ* continetur: «La philosophie de Kant est donc idéalisme seulement quant au monde phénoménal, que le sens commun appelle réel, et qui selon la critique, n'a aucune réalité objective...»

La philosophie de Kant est *scepticisme* en ce qu'elle doute de la vérité absolue de notre connaissance, de sa certitude réelle non-seulement quant au monde extérieur, mais encore quant aux objets des *idées* rationnelles.» *Histoir. de la phil. Allem.*, t. 2.º, pag. 164.

Adstipulatur Kiese Wetter, qui solutionem kantianam hujus problematis: *quid possumus scire?* hisce verbis, quæ ad patrium sermonem vertimus, exponit: «Todos nuestros conocimientos no se extienden mas allá del mundo sensible, como objeto de experiencia; todo lo que traspasa estos límites no puede ser conocido por nosotros. Empero, aun á este mundo sensible no le conocemos tal cual es en sí mismo, sino únicamente tal cual le percibimos bajo las condiciones de nuestra sensibilidad, tal cual le concebimos bajo las condiciones de nuestro entendimiento.»